

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 930.253:353(477.83/.86):94(477.43/.44)“1772/1918”
DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-42-70-81>

Ростислав Мельник

Національний університет «Львівська політехніка»
кандидат історичних наук, старший викладач (Україна)
e-mail: [rimarch2010@yahoo.com](mailto:rिमarch2010@yahoo.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0375-7167>

Джерела до історії Поділля у документах Президіального відділу Галицького намісництва (1772-1921): джерелознавчий огляд

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні й здійсненні огляду джерел до історії Поділля у документах Президіального відділу фонду Галицького губернаторства (намісництва), який зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові. **Методологічною основою** дослідження є загальнонаукові (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний) методи, принципи історизму, об'єктивності та верифікації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше комплексно проаналізовано документальні матеріали Президіального відділу Галицького намісництва на предмет наявності серед них документів до історії Поділля кінця XVIII – початку XX ст., окреслено тематичні групи цих документів, розглянуто склад і зміст виявлених архівних справ. **Висновки.** У фонді Галицького намісництва серед документів Президіального відділу зберігається чимало справ, які стосуються Поділля. Вони становлять значну джерелознавчу цінність для вивчення різних аспектів життя цього регіону загалом та його відносин із Галичиною зокрема. Ці документи відзначаються видовим розмаїттям, різноплановою тематикою й інформаційною наповненістю. Водночас серед цього комплексу документів не бракує і справ, які через закритість заголовків та відсутність прямих вказівок на зв'язок із Поділлям можуть бути віднесені до нього (комплексу) лише на підставі логічних суджень і висновків. Відтак їх слід розглядати як потенційні джерела до історії Поділля, в яких може бути інформація про цей регіон.

Ключові слова: Поділля, Галичина, Австрійська імперія, Австро-Угорщина, Російська імперія, Галицьке намісництво, Президіальний відділ, архівний фонд, архівні документи.

Постановка проблеми. Внаслідок першого поділу Речі Посполитої 1772 р. майже всі українські землі Руського (без Холмської землі), Белзького і незначна частина Волинського і Подільського воеводств опинилися у складі Габсбурзької монархії (з 1804 р. – Австрійської імперії). Об'єднавши їх з південною частиною польських Краківського, Сандомирського та Люблінського воеводств Габсбурги створили новий коронний край під назвою Королівство Галичини й Володимирії з центром у Львові. З незначними адміністративними й територіальними змінами він проіснував до падіння імперії у 1918 р. У 1773 р. тут було створено Крайове губернаторство – центральний орган політичної й адміністративної влади краю. Його очолював губернатор, якого призначав і звільняв імператор. Губернатор безпосередньо підпорядковувався центральним властям у Відні. До компетенції губернаторства належали всі справи державного життя за винятком фінансових (Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Украинском Советском Социалистическом Государстве, с.45-51).

Організаційно губернаторство спершу складалося з відділів (референтів), а згодом – департаментів. Кожен департамент відповідав за певний напрям роботи губернаторства. Кількість департаментів не була сталою та змінювалася залежно від розширення або звуження компетенцій і функцій губернаторства. Окремими структурними підрозділами губернаторства були Відділ президії (Президіальний відділ) та Канцелярія президії.

У 1854 р. губернаторство зазнало чергової реорганізації, отримавши назву намісництво. Губернатор відповідно став намісником. Намісництво залишалося найвищим органом політичної й адміністративної влади у всій Галичині. Йому підпорядковувалися окружні управління, а також державні установи й інституції. В адміністративній діяльності і персональних справах службовців намісництво підпорядковувалося Міністерству внутрішніх справ у Відні. В інших питаннях воно було підзвітне відповідним центральним міністерствам та палатам.

Проіснувало Галицьке намісництво до розпаду Австро-Угорської імперії у жовтні 1918 р., а його апарат було використано урядом відродженої Польської держави. У березні 1919 р. рішенням Ради Міністрів Польщі було призначено генерального делегата для уряду Галичини,

який перебрав усі права колишнього австрійського намісника та відповідав за ліквідацію діяльності Намісництва, яке у суспільно-політичних умовах, що склалися, мало звільнити місце для нового адміністративного органу регіону – Львівського воєводського управління. Вже у грудні 1920 р. посаду генерального делегата було остаточно ліквідовано.

Документальний фонд Галицького губернаторства і Намісництва у повному обсязі дійшов до наших днів. Зараз він зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Це найбільший фонд архіву, який налічує 117 описів та 211 858 архівних справ (одиниць зберігання). Вони є результатом багаторічної діяльності численних відділів і департаментів центрального органу влади Галичини. Документи фонду становлять безцінне джерело для всебічного вивчення історії регіону, який зараз охоплює значну частину України та Польщі. Особливий інтерес у дослідників викликають документи Президіального відділу – керівного органу, який діяв при губернатору (наміснику). Документи відділу налічують 25 329 архівних справ, які зберігаються у 9-ти описах – №№4, 5, 6, 7, 7а, 8, 8а, 10, 15. Близькими до них як за походженням, так і тематикою та змістом є документи опису №1, які відкриті у результаті діяльності губернаторів краю, спеціальних крайових комісарів та надвірних комісій (1 683 справи).

Географія документів, які зберігаються в описах Президіального відділу й галицьких губернаторів, не обмежується лише Галичиною – краєм, на який поширювалася компетенція губернаторства і намісництва. Особливістю значної кількості цих документів є міжнародний контекст їх створення і функціонування. Це впливало з політичних функцій, завдань і повноважень, якими були наділені губернатори (намісники) і підпорядкований їм Відділ президії. Відтак багато документів, які зберігаються у перелічених вище описах, є цікавим та цінним джерелом для вивчення історії інших держав та їх регіонів, особливо сусідніх з Галичиною, пов'язаних з нею не лише географічно, а й історично, економічно, культурно. До таких регіонів завжди належало Поділля. Після трьох поділів Речі Посполитої воно відійшло до Російської імперії, у складі якої тут було створено окрему територіально-адміністративну одиницю – Подільську губернію.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Як в українській, так і зарубіжній історичній науці важко знайти хоча б одне більш-менш серйозне дослідження, присвячене історії Галичини австрійського періоду, яке було б написано без архівних документів Галицького намісництва, зокрема Президіального відділу цієї установи. Натомість практично відсутні праці джерелознавчого характеру про ці документи. Як виняток можна згадати архівно-бібліографічний покажчик фонду, який побачив світ ще у 1990 р. У ньому за тематичним принципом здійснено комплексний аналіз документів усього фонду (Галицьке намісництво (1772-1912), 1990). Слід згадати також про два архівознавчі довідкові видання, які розкривають склад і зміст документів Галицького намісництва на рівні фонду та описів. Мова йде про путівник по Центральному державному історичному архіві України у Львові, де зберігається фонд Галицького намісництва (Центральний державний історичний архів України, 2001), та анотований реєстр описів цього ж архіву (Центральний державний історичний архів України, 2018). Одна стаття в українському архівознавстві, яку, щоправда, було опубліковано ще у 1959 р., присвячена безпосередньо документам Президіального відділу Галицького намісництва, зокрема проблемі їх впорядкування (Рапапорт, 1959). Підтвердженням значного джерелознавчого потенціалу фонду Галицького намісництва, зокрема документів Президіального відділу, є п'ятитомний каталог документів до історії економічних відносин у Галичині у 1772–1867 рр., виявлених в архівах і бібліотеках Австрії, Польщі, України (Gospodarka Galicji 1772–1867, 2015-2016).

Мета статті – здійснити у рамках тематичних груп огляд джерел до історії Поділля у документах Президіального відділу фонду Галицького намісництва Центрального державного історичного архіву України у Львові.

Виклад основного матеріалу. Документи до історії Поділля у частині фонду Галицького намісництва, яка відкриті внаслідок діяльності його Президіального відділу та губернаторів, налічують майже 600 архівних справ (одиниць зберігання), які зберігаються у семи описах фонду – №№1, 4, 5, 7, 7а, 8, 8а (в описі 6 зберігаються документи таємного діловодства Президіального відділу, які відкриті у вигляді фасцикулів – в'язок документів, укладених за хронологією у порядку їх надходження, із 124 збережених фасцикулів було сформовано 1 419 справ без заголовків, що унеможливило здійснення їх аналізу на рівні архівного опису; в описі 10 зберігаються документи про підготовку і проведення виборів на території Галичини; в описі 15 зберігається службова документація працівників державних установ та поліції Галичини). Вони охоплюють широке коло питань, які стосуються різних аспектів життя регіону. Тематично їх можна розділити на кільканадцять груп. Розглянемо документи кожної з цих груп окремо.

Австро-російський кордон. Документи цієї тематичної групи стосуються проблем, пов'язаних з функціонуванням міждержавного кордону на Поділлі з останньої третини XVIII ст.

.....
до початку ХХ ст., зокрема встановлення та врегулювання кордону, організації та діяльності прикордонних служб, розгляду випадків, подій та ситуацій, які часто траплялися на кордоні. Впродовж майже 150 років цей кордон зазнавав різних змін. Змінювалися також і державні утворення, між якими він пролягав. У різні історичні періоди до них належали: Габсбурзька імперія, Західноукраїнська Народна Республіка, Польська держава – з одного боку, Річ Посполита (між першим і другим поділом), Російська імперія, Українська Народна Республіка, Радянська Україна – з іншого. У рамках цього комплексу документів можна виділити декілька менших підгруп: *визначення та встановлення кордонів між державами; будівництво укріплень на кордоні; інспектування кордону; організація та діяльність прикордонної охорони; здійснення санітарного контролю на кордоні; прикордонне сполучення і поштовий зв'язок; загальна ситуація на кордоні, події та інциденти, які там відбувалися; незаконний перетин кордону; розміщення російських військ на кордоні.*

У документах Президіального відділу інформацію про визначення та встановлення державного кордону на Поділлі в останній третині ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. можна почерпнути з 14-ти архівних справ. До них належать: листування Галицького губернаторства з Надвірним канцлером у Відні та генералом Гадіком за 1773 р. про переговори династії Габсбургів з Росією і Пруссією про визначення кордонів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 12); документи про встановлення у 1810 р. тимчасової демаркаційної лінії на кордоні між Австрією та Росією (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 739, 740); документи за 1815-1830 рр. про встановлення австро-російського кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 443-445); документи за 1832-1845 рр. про врегулювання австро-російського кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 636-641); листування Галицького губернаторства з окружними управліннями про уточнення кордону на р Збруч за 1840 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7а. Спр. 17). Одна архівна справа стосується проблеми врегулювання державного кордону між Польською державою та Українською Соціалістичною Радянською Республікою за умовами Ризького мирного договору 1921 р. Це листування Міністерства закордонних справ у Варшаві, Волинського та Тернопільського воєводських управлінь про скликання відповідної комісії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4948). Про будівництво прикордонних укріплень йдеться у листуванні Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні та Штабом австрійської армії за 1854 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3363).

13 архівних справ висвітлюють проблему організації та функціонування прикордонної охорони на австро-російському кордоні, зокрема на його подільській ділянці. Документи, які в них містяться, охоплюють понад сто років, – з кінця ХVІІІ до початку ХХ ст. 1797–1801 рр. датується листування Галицького намісництва з Надвірною канцелярією у Відні, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями про посилення воєнної охорони прикордонних пропускних пунктів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 23). Про посилення прикордонної охорони на випадок війни йдеться у розпорядженнях Галицького губернаторства за 1798–1811 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2082). Питання посилення охорони прикордонних митних пунктів та покращення їх контролю у 1811–1814 рр. обговорювалося у листуванні Галицького губернаторства з Надвірною палатою у Відні, адміністрацією митних зборів та ін. інституціями (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 574). Окрема архівна справа за 1830–1835 рр. стосується організації прикордонної охорони у Галичині (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 618). Політичні хвилювання у Росії 1833 р. та посилення прикордонної охорони з її боку на російсько-австрійському кордоні спричинили листування Галицького губернаторства з президентом Надвірної поліції і Верховним канцлером у Відні, начальниками окружних управлінь у Галичині та ін. інституціями про посилення Австрією охорони кордонів зі свого боку (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 48, 49). Тим самим роком датується справа з документами (розпорядження, листи, донесення та ін.) про встановлення (врегулювання) прикордонних рубежів між Австрією та Росією та обладнання прикордонних застав (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2034). Листування Галицького губернаторства з Тернопільським і Чортківським окружними управліннями від 1838–1839 рр. було присвячене встановленню росіянами нових прикордонних стовпців на австро-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2235).

Проблема організації та діяльності прикордонної охорони на австро-російському кордоні існувала і в другій половині ХІХ ст. Так у листуванні Галицького намісництва з Міністерством поліції у Відні, Штабом військового корпусу австрійської армії та ін. інституціями за 1861–1864 рр. розглядалися шляхи посилення охорони австро-російського кордону та митних пунктів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3655). Покращення стану прикордонної служби, встановлення прикордонних знаків, перевірка документів на кордоні та ін. питання стали предметом обговорення у листуванні Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні, староствами і дирекціями поліції за 1891–1898 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4496). 1888–1911 рр. датується листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні, органами поліції і староствами про зміцнення поліцейського контролю на австро-російському

кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 3541-3542). Окремо у цій підгрупі документів слід відзначити дві архівні справи, створені у часи існування проголошеної 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки та відновленої того ж року Польської держави. Це розпорядження Міністерства внутрішніх справ у Варшаві та листування Галицького намісництва із староствами у Галичині за 1918–1920 рр. про стан прикордонних постів державної поліції у повітах (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4991), а також розпорядження генерального командування Львівського військового округу, донесення староств у Галичині та поліції за 1920–1921 рр. про посилення прикордонної охорони у повітах (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 3824).

Окрему підгрупу становлять документи про здійснення санітарного контролю на австро-російському кордоні. На цю тематику є 8 справ. Документи, які в них містяться, охоплюють період з 1794 до 1879 р. Причинами посилення санітарного контролю на австро-російському кордоні традиційно були епідемії, які регулярно виникали на території Російської імперії, та ширилися через її південно-західні губернії на захід. Епідемія чуми, яка спалахнула у Молдові, змусила австрійську владу встановити санітарний контроль на кордоні з Росією. Про це йдеться у листуванні Галицького губернаторства з подільським губернатором і чернівецьким староством, яке датується 1794–1798 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2045). З 1829–1830 рр. збереглися інструкції і розпорядження та листування Галицького губернаторства з окружними управліннями у Галичині про встановлення санітарного контролю на австро-російському кордоні у зв'язку з епідемією чуми у м. Одесі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 610). З 1837–1838 рр. відклялися донесення, протоколи, листування та ін. документи Президіального відділу Галицького губернаторства про спалах чуми в Одесі та встановлення санітарних кордонів між Австрією і Росією (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 1478). У 1879 р. Галицьке намісництво видавало інструкції і розпорядження, а також провадило листування із староствами у Галичині про встановлення санітарного контролю на австро-російському кордоні через епідемію чуми в Астраханській губернії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 129-133).

З документів Президіального відділу Галицького намісництва можна дізнатися про сполучення, яке існувало між українськими землями по обидві сторони австро-російського кордону. Інформацію на цю тему подають 8 справ. 1851 р. датується листування Галицького губернаторства з Міністерством внутрішніх справ у Відні, подільським і волинським губернаторами, австрійським генеральним консульством у Варшаві та ін. інституціями про покращення прикордонного сполучення між Австрією та Росією (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3095). Окремо проблем прикордонного сполучення на австро-російському кордоні стосуються п'ять справ із документами за 1852–1863 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 720-724). З більш раннього періоду, а саме 1828-1829 рр., походить листування Галицького губернаторства з міністерствами фінансів та внутрішніх справ у Відні, поштовим відомством Австрії та ін. інституціями про поштовий зв'язок з Росією та покращення естафетної служби (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1863).

На особливу увагу дослідників заслуговує комплекс документів з описом поточної ситуації на австро-російському кордоні у різні періоди та інцидентів, які нерідко траплялися на австро-російському пограниччі. Так з донесень окружних управлінь та прикордонних поліцейських комісаріатів у Галичині за 1817–1818 рр. дізнаємося про проведення російським імператором огляду російських військ, а також про події в Росії та на російсько-австрійському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 741). Більше відомостей можна почерпнути про інциденти, які мали місце на австро-російському кордоні. Про це переважно йдеться у листуванні Галицького губернаторства з різними державними органами та інституціями. Так у 1821–1822 рр. губернаторство провадило кореспонденцію з Окружним управлінням у Тернополі про врегулювання австрійського кордону та розслідування прикордонних інцидентів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1180). Про розслідування інцидентів на державних кордонах та стягнення мита за перевезення товарів через кордон Галицьке губернаторство листувалося з Надвірною канцелярією у Відні, австрійським військовим командуванням, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями у 1825 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1460) та 1827 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1699). У 1837 р. предметом листування Галицького губернаторства, київського генерал-губернатора та Окружного управління у Чорткові було зіткнення між російськими й австрійськими прикордонниками (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2191). Окрема справа за 1838 р. стосується розслідування ексцесів, які трапилися на російсько-австрійському кордоні. Вона складається з донесень, копій протоколів, списку самих ексцесів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2234). З 1878–1884 рр. збереглися донесення та листування Галицького губернаторства з Міністерством внутрішніх справ у Відні про порушення кордону російськими прикордонниками (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4174).

Документи Президіального відділу Галицького намісництва також містять інформацію про незаконний перетин російськими підданими австро-російського кордону. Зокрема у 1818-1819 рр. Галицьке губернаторство листувалося з окружними управліннями у Галичині,

.....
подільським губернатором та ін. інституціями про заходи, спрямовані на зменшення випадків порушення кордону російськими підданими (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 893). З документів Президіального відділу відомо, що ця проблема існувала і у наступні роки. Так збереглося листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні, Фінансовою дирекцією, дирекціями поліції і староствами у Галичині за 1885 р. про затримання осіб при спробі перетину ними кордону, перевезенні контрабанди, порушенні прикордонних ліній тощо (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4354). У 1920 р. генеральний делегат для уряду Галичини провадив листування з Міністерством внутрішніх справ у Варшаві та староствами у Галичині про розслідування фактів нелегального перетину кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 3952).

Досить чисельну підгрупу документів так званої „кордонної тематики” становить документація про дислокацію військ на австро-російському кордоні. Згаданий комплекс документів налічує 41-у справу. Охоплює він період із середини ХІХ ст. до Першої світової війни. Так у 1845 р. Галицьке губернаторство листувалося з Жовківським, Золочівським та ін. окружними управліннями у Галичині стосовно чуток про зосередження російських військ на кордоні з Галичиною (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 3146). З 1849 р. збереглася інформація про дислокацію військ на австро-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2028). 6 справ стосуються дислокації військ на австро-російському кордоні у 1866-1869 рр. У них містяться розпорядження, звіти, листи та ін. документи (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 81-86). Окремий комплекс з 25 справ становлять донесення староств у Галичині за період з 1870 до 1891 р. про дислокацію російських військ на австро-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 3996-4020). Ще 8 справ, які датуються 1904–1914 рр., містять відомості органів поліції та староств у Галичині про дислокацію російських військ на австро-російському кордоні та про політичний рух у Росії напередодні Першої світової війни (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 3561-3568).

Окремо слід згадати про донесення староств у Галичині та польського військового командування про військове становище на польсько-радянському кордоні у 1921 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4992).

Нерухома власність на прикордонних територіях. Документи цієї тематики з огляду на їх специфіку сміливо можна виділити в окрему групу. У них переважно йдеться про врегулювання прав власності на нерухоме майно, яке було розміщене у прикордонній смузі та становило предмет суперечки між австрійською та російською стороною в особі державних інституцій або приватних осіб. Лише одна архівна справа цієї групи виходить за межі вказаної проблематики. Вона складається з документів (розпоряджень, нот, протоколу, листування) за 1846-1847 рр. про врегулювання прикордонних конфліктів через земельні ділянки, розташовані на державній прикордонній смузі, про прокладання ровів тощо (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2525).

Решта справ цієї тематики стосуються суперечок між приватними власниками за нерухоме майно на прикордонні. До них належать: листування Галицького губернаторства за 1836 р. з подільським губернатором й Окружним управлінням у Тернополі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2146) та листування за 1843 р. з Окружним управлінням у Тернополі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2420) про врегулювання прав власності між приватними особами, що проживали у Галичині і Росії, на земельні ділянки, розташовані у районі р. Збруч (Підгірці); листування Галицького губернаторства з російським урядом за 1836 р. про врегулювання прав власності на земельні ділянки, розташовані на території прикордонної смуги (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2197); документи (донесення, листування та ін.) за 1843–1845 рр. про врегулювання прав власності на земельні ділянки, розташовані на території прикордонної смуги (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2419); лист подільського губернатора та клопотання графа Лабендського Матеуша від 1847 р. щодо розгляду претензій останнього до селян, які проживали на території Австрії та користувалися його угіддями (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2660); лист подільського губернатора, листування Галицького губернаторства з Окружним управлінням у Чорткові та іншими інституціями за 1852 р. про розгляд земельних суперечок між приватними особами і громадою села (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3191); листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні та подільським губернатором за 1857–1858 рр. про врегулювання прав власності на земельні ділянки у прикордонній смузі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3463).

З цією групою пов'язані документи про перетин кордону особами, які володіли маєтками по обидва його сторони – в Австрії та Росії. Так з 1832 р. відклалося листування Галицького губернаторства з Надвірною канцелярією у Відні про укладання правил перетину австро-російського кордону власниками земельних ділянок по обидві його сторони з додатком російської інструкції з цього питання (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1995). З 1833 р. маємо листування Галицького губернаторства з Верховним канцлером у Відні та київським генерал-губернатором про встановлення російським урядом пропусків для власників маєтків у прикордонній зоні та їх селян (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 54). У 1836–1837 рр. Галицьке губернаторство провадило листування з подільським цивільним губернатором про видачу дозволу графині Мошинській Теофілії на вільний перетин австро-російського кордону з метою

відвідин своїх маєтків в Австрії і Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2138). Збереглося також листування Галицького намісництва зі старостами у Галичині, митницями та ін. інституціями за 1866–1867 рр. про звільнення від податків власників земельних ділянок у Росії та про видачу їм посвідчень для перетину кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3905).

Митниця. Документи цієї групи відображають проблему організації та діяльності австрійських митниць, а також стягнення та сплати митних зборів на австро-російському кордоні. Хронологічно вони охоплюють період понад 100 років – з 1809 до 1921 р. За своїм характером та змістом ці документи є доволі різноманітними. Зокрема серед них зустрічаємо документи про організацію діяльності митниць. Це проекти створення митниць і прикордонних застав на відтинку м. Канів – гирло р. Сян та комплектування їх службовцями, а також листування Галицького губернаторства з цього питання за 1809 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 607), списки митниць, які функціонували на території Галичини у 1810–1813 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2157), листування Галицького губернаторства з поліційною владою за 1817 р. про охорону та експлуатацію митних пунктів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 748), протоколи засідання комісії Галицького державного податкового управління від 1839 р. з обговорення питання про перенесення митниць у Тернопільському окрузі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2298) та від 1840 р. про врегулювання поштових і транспортних зв'язків між австрійськими і російськими митницями та встановлення місця розташування останніх (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2331), листування Галицького губернаторства з Надвірною канцелярією у Відні за 1842 р. про реорганізацію митниці у зв'язку з розширенням торгівлі між Росією та Польщею, побудову дороги до російського кордону та ін. питання (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2514). Збереглися також періодичні звіти про роботу прикордонних митниць у 1866 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3916).

Окремо слід відзначити комплекс документів за 1807–1863 рр. (загалом 26 справ) про встановлення правил митних зборів на австро-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 498-512, 674-677, 726-732), а також листування Галицького губернаторства з начальником Надвірної поліції у Відні, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями за 1814-1815 рр. про встановлення мита на кордонах Австрії, перетин кордону та перевезення товарів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 918). Серед документів цієї групи відзначаємо список митних управлінь, які діяли у Галичині у 1919-1921 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 3093).

Торгівля. До цієї групи потрапили документи про торговельні відносини між Австрією та Поділлям у складі Російської імперії. Хоча вони й охоплюють досить короткий відрізок часу (кінець XVIII – перша половина XIX ст.), відомості, які у них містяться, викликають особливий інтерес. Натрапляємо тут на значне розмаїття документів, а головне – цікаву та змістовну інформацію. Так з листування Галицького губернаторства з подільським губернатором та Галицьким управлінням соляних копальнь за 1793 р. дізнаємося про експорт солі з Галичини до Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2040). Про австро-російську торгівлю інформують звіти за період 1811–1815 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2164). Окрема справа стосується врегулювання правил австро-російської торгівлі на території Галичини у 1822–1824 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 16-20). Близькими до неї за тематикою є листування Галицького губернаторства з Надвірним радником податково-фінансового управління у Львові й президією Надвірної палати у Відні за 1836 р. стосовно рішення уряду про зміну деяких умов угоди від 1818 р. про транзитну торгівлю між Бродами й Одесою (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 477) та донесення австрійського генерального консула в Одесі від 1841 р. про рух російських суден по Дністру (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2351). З 1844 р. збереглося листування Галицького губернаторства з намісником Варшави, австрійським генеральним консулом та ін. особами за 1844 р. про стан торгівлі, яка велася з Польщею, Краковом, Молдовою, Австрією через ріки Прут, Вісла, Дністер (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2948). З 1846 р. походить справа про надання дозволу на ввіз в Галичину зерна з Угорщини і Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 3335). В іншій справі знаходимо розпорядження Надвірної палати у Відні та Податкового управління, випуску з російського митного уставу й інші документи за 1846-1847 рр. про встановлення торговельних шляхів з закордоном та про порядок здійснення торгівлі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2535). Тими ж роками датуються розпорядження Надвірної палати та Податкового управління у Відні, листування Галицького губернаторства з магістратом міста Львова та ін. інституціями про врегулювання торговельних відносин з Росією, встановлення митних пунктів на торговельних шляхах та в ін. питаннях торгівлі із закордоном (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2645).

В декількох справах йдеться про контрабанду на австро-російському кордоні та боротьбу австрійської влади з нею. Це листування Галицького губернаторства з Адміністрацією зборів та мит, подільським губернатором та ін. інституціями з цього питання за 1828-1829 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1830). Дві справи походять з перших років існування відновленої Польської держави. До них належать: листування генерального делегата для уряду Галичини з міністерствами закордонних справ, внутрішніх справ та фінансів у Варшаві за 1920 р. про закриття у Галичині кордону з сусідніми державами через контрабанду (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8.

Спр. 3707); листування генерального делегата для уряду Галичини з Міністерством внутрішніх справ, староствами у Галичині за 1920–1921 рр. про контрабандний вивіз товару з Галичини за кордон (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 3983).

Передача Російській імперії Тернопільського і Заліщицького округів та їх повернення до складу Австрійської імперії. Це короткотривале (1809–1815) розширення кордонів Російської імперії за рахунок частини території Галичини знайшло відображення у таких справах: листування Галицького губернаторства з Надвірною комісією у Відні за 1810 р. про передачу Росії Тернопільського краю та встановлення прикордонної лінії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 462); 9 справ з 1810–1818 рр. про передачу Росією Австрії Заліщицького і Тернопільського округів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 408-416).

Політична ситуація на Поділлі. Очевидно, що політичне керівництво Галичини не могло оминати своєю увагою цю проблему, а тому вона знайшла відображення у низці справ Президіального відділу. Більшість із них, щоправда, стосується першої половини XIX ст. Особливий інтерес викликають донесення окружних управлінь у Галичині та повірених за 1795-1801 рр. про заходи, які проводилися російським урядом у регіонах, приєднаних до Росії після другого і третього поділів Речі Посполитої (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 9). У листі директора Львівської поліції, який у таємному додатку містить таємні документи надвірного радника Баума за 1812-1815 рр., характеризують політико-стратегічні відносини Австрії з сусідніми державами (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 45). 1838 р. датуються донесення Окружного управління у Чорткові про арешти польської шляхти та політичні настрої населення Подільської та Волинської губерній (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 1039). Донесення прикордонних комісарів поліції від 1840 р. містять інформацію про інспектування російським царем губерній, розташованих вздовж галицького кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 1733). У листуванні Галицького губернаторства з губернським президентом, київським військовим губернатором та ін. особами за 1841 р. йдеться про розкриття політичного закомуні на Поділлі і звільнення з посади подільського губернатора Петрова (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 1262). Тут же натрапляємо на циркуляр київського генерал-губернатора, подільського і волинського губернаторів та виписку з газети за 1841 р. про оголошення амністії російським політв'язням у зв'язку з навчанням спадкоємця російського престолу (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2337). В іншій справі містяться донесення окружних управлінь у Галичині і листування Галицького губернаторства з ними, Міністерством внутрішніх справ у Відні та ін. інстанціями за 1848 р. про політичне і економічне становище Галичини і прикордонних з нею держав (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 1. Спр. 1573).

Деякі справи цієї групи відображають політичну та економічну ситуацію і суспільні настрої на українських землях у складі Росії напередодні Першої світової війни. Це розпорядження Галицького намісництва від 1905 р. про заходи боротьби з поширенням революційної пропаганди у прикордонних з Росією районах Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 430). Тим самим роком датується і донесення староства у Гусятині про селянські заворушення у Подільській губернії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 431). З 1910–1912 рр. збереглося листування Галицького намісництва з Міністерством закордонних справ у Відні, предметом обговорення якого був український національний рух у Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8а. Спр. 49). З 1914 р. походить доповідь про стан народного господарства у Польщі, Литві, Волині і Поділлі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 1573).

Військова ситуація на Правобережній Україні. Не оминав своєю увагою Президіальний відділ також цієї проблеми. Її висвітлено у низці цікавих і важливих документів. Майже усі вони припадають на першу половину XIX ст. З 1823 р. збереглося листування Галицького губернаторства з Надвірною канцелярією у Відні, австрійським послом у Кишиніві та іншими інституціями про події у Росії, пересування російських військ та забезпечення їх фуражем і продовольством (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1238). Про події військового характеру, які тоді відбувалися у Російській імперії, дізнаємося також з різних донесень. Так у донесеннях за 1827 р. Окружне управління у Чорткові та Окружний комісар у Бродях інформували про воєнні приготування і події в Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1667). Інформація про рух російських військ у напрямку Одеси міститься у донесенні Окружного управління у Тернополі за 1840 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 1732). У 1844 р. австрійський агент у Санкт-Петербурзі повідомляв про початок п'ятої мобілізації у західних частинах Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2946). 1845 р. датується донесення австрійського агента у Бессарабії про передислокування російських військ у Південній Росії та ін. військові події (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 3145). Одна архівна справа цієї групи стосується подій після Першої світової війни. Мова йде про донесення староства у Скалаті та командування Шостої армії за 1920-1921 рр. про мобілізацію, проведену радянською владою на території Подільської губернії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4876).

Польське повстання 1830–1831 рр. Найчисельніша група документів Президіального відділу, яка стосується українських земель у складі Російської імперії. Цей документальний

комплекс, який налічує 121 справу, відображає різні аспекти повстання, що охопило територію колишньої Речі Посполитої, зокрема Правобережну Україну і Поділля. 6 справ з документами різного характеру (інструкції, донесення, листування та ін.) інформують про сам перебіг повстання (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 317-322). Про події, пов'язані з повстанням, дізнаємося також із донесень окружних управлінь в мм. Кракові, Подгуже, Сокалі та ін. Таких справ загалом є 11 (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 329-339). 6 справ з донесеннями окружних управлінь у Галичині за 1831 р. містять відомості про продаж місцевими купцями і промисловцями зброї повстанцям (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 323-328). 19 справ стосується переходу учасниками повстання австрійського кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 357-375).

Досить інформативними є документи про перебування та проживання учасників повстання на території Галичини. До них належать: відомості за 1833 р. про перебування учасників повстання на території Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2001); список учасників польського повстання, які проживали у Галичині, за 1835 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2102); документи (розпорядження, донесення, протоколи обстеження та ін.) за 1838–1839 рр. про уточнення місця перебування польських біженців, які брали участь у повстанні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2217-2218); документи (розпорядження, донесення, листи, список арештованих та ін.) за 1840–1842 рр. про розшук, нагляд та уточнення відомостей про осіб, які брали участь у польському повстанні, та їх висилку за межі Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2307, 2338, 2366, 2367).

Чимало документів (41 справа) присвячено проблемі надання австрійською владою учасникам польського повстання дозволу на проживання у Галичині (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 1736-1776). Окремий комплекс становлять документи (19 справ), які містять відомості про участь жителів Галичини у повстанні 1830–1831 рр. До них належать документи (списки, протоколи допитів, звіти та ін.) про участь мешканців Галичини польської національності у повстанні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 1777-1794) та листування Галицького губернаторства з Міністерством внутрішніх справ у Відні й окружними управліннями у Галичині за 1831–1832 рр. про участь австрійських підданих з Галичини у повстанні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 628).

Декілька справ за 1833–1836 рр. стосуються конфіскації майна учасників повстання на території Волині і Поділля (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 340-345). З 1831 р. походить справа про ліквідацію кореспонденції і преси польських повстанців (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 346-349). Окремо слід згадати про донесення президента Надвірної поліції у Відні від 1838 р. про заборону видання книги Фелікса Вротхновського "Повстання на Волині, Поділлі й Україні у 1831 р." (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 1093)

Польське повстання 1863 р. Цій проблемі присвячено лише одну справу – про конфіскацію зброї у польських повстанців на австро-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 1368).

Релігійна ситуація на Поділлі. Ця проблематика представлена лише двома справами. До них належать листування Галицького губернаторства з київським генерал-губернатором, подільським губернатором та Львівським кримінальним судом за 1834 р. про встановлення фактів отруєння греко-католицьких священиків на території Подільської та Київської губерній (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 254), а також розпорядження і листування Галицького губернаторства з Надвірною канцелярією у Відні, подільським губернатором та ін. інституціями за 1838–1841 рр. про розшук документів про заснування церков на Поділлі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2259).

Еміграція населення з Галичини до Російської імперії. Досить чисельна група документів, яка налічує 25 справ. Вони відображають процес еміграції австрійських підданих з Галичини на територію Російської імперії у другій половині XIX ст. У цих справах міститься листування Галицького губернаторства з Міністерством внутрішніх справ у Відні і староствами у Галичині про боротьбу з еміграцією населення Галичини до Росію за 1853 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2947-2951) та 1886–1894 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 2952-2971).

Отримання російськими підданими австрійського підданства та права проживати в Галичині. Цієї проблеми стосуються три архівні справи: донесення Галицького губернаторства президенту Надвірної поліції у Відні, листування з київським військовим губернатором, волинським і подільським губернаторами, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями за 1847 р. про встановлення, підтвердження та надання австрійського підданства іноземним громадянам (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2623); листування з Міністерством поліції у Відні, староствами у Галичині та ін. інституціями за 1867 р. про видачу російським підданам дозволу на проживання у Галичині (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3930-3931) та 1868–1870 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3946).

До цієї групи документів належать також три архівні справи про еміграцію населення з Радянської України до Галичини у 1920–1921 рр., а саме: листування генерального делегата для уряду Галичини з Міністерством внутрішніх справ у Варшаві та староствами у Галичині за 1920 р. про облаштування емігрантів з Радянської України на території Польщі (ЦДІАЛ. Ф. 146.

Оп. 8. Спр. 3945); листування Міністерства внутрішніх справ у Варшаві із староствами у Галичині за 1920–1921 рр. про порушення видачі дозволів на проживання особам, які приїхали до Польщі з УСРР (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4898); листування Міністерств закордонних і внутрішніх справ у Варшаві зі староствами у Галичині та поліцією про надання іноземним громадянам польського підданства та дозволу на проживання у Польщі (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 5004).

Єврейське населення Російської імперії. Документи цієї групи складаються з двох частин. Перша частина стосується еміграції євреїв з Росії до Галичини, інша – виселення євреїв з російської прикордонної смуги. Про еміграцію євреїв з Росії дізнаємося з листування Галицького губернаторства з київським генерал-губернатором за 1849 р. про порядок переселення (за сімейними обставинами) євреїв з Російської імперії до Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2885). Дві справи (циркуляри, донесення, списки та ін.) за 1888–1895 рр. інформують про перебування російських підданих єврейської національності на території Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 4089, 4090).

Більше документів на цю тему походить з початку ХХ ст. Так з 1903–1906 рр. збереглося листування Галицького намісництва з повітовими урядами у Галичині, Крайовою фінансовою дирекцією та ін. інституціями про ставлення галичан до біженців та емігрантів з Росії єврейської національності (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8а. Спр. 17). З 1914 р. походить листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ і староством у Скалаті про переселення з Росії купців єврейської національності (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 1606). З 1920–1921 рр. маємо розпорядження Міністерства внутрішніх справ у Варшаві про порядок видачі документів емігрантам з України єврейської національності на виїзд до Америки та донесення староств Галичини у цій справі. Тут же подано списки іммігрантів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4976).

Дві справи висвітлюють проблему виселення євреїв з російської прикордонної смуги. Це листування Галицького губернаторства з Надвірною поліцією у Відні, окружними управліннями у Галичині за 1843 р. про виконання указу російського царя від 13 квітня 1835 р. про виселення євреїв з прикордонної смуги на австро та німецько-російському кордоні (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2722) та указ російського уряду від 1845 р. про виселення євреїв, які проживали у 50-верстній смузі вздовж російсько-австрійського кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 3144а);

Біженці, дезертири, емісари, політичні іммігранти, кріпосні селяни-втікачі з Правобережної України. Один з найчисельніших та найбільш інформативних комплексів документів, складається з 53 архівних справ, що охоплюють майже сто років – з 1827 до 1914 р. Більшість із них стосується переховування у Галичині біженців, дезертирів та кріпосних селян-втікачів із Російської імперії. До документів цієї підгрупи належить переважно листування Галицького губернаторства (намісництва), зокрема: з окружними управліннями, поліцейськими й судовими установами та ін. інституціями за 1827 р. про розшук, затримання і повернення російській владі дезертирів та ін. російських підданих, які втекли з Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1679); з подільським губернатором та губернатором Бессарабської області, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями за 1827 р. про розшук і повернення до Росії російських підданих-втікачів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1680); з волинським і подільським губернаторами, Дирекцією поліції у Львові, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями за 1828 р. про розшук та видачу дезертирів російської армії, російських кріпосних селян-втікачів та ін. осіб (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1816, 1817); з Надвірною канцелярією у Відні, київським генерал-губернатором та окружними управліннями у Галичині за 1843–1844 рр. про репатріацію до Росії дезертирів російської армії та ін. осіб, які незаконно перетнули австро-російський кордон (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2398); з київським генерал-губернатором, Чернівецьким окружним управлінням та ін. інституціями за 1846–1847 рр. про взаємний обмін біженцями та порядок переходу ними державного кордону (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2524); з Міністерством внутрішніх справ у Відні, київським генерал-губернатором та окружними управліннями у Галичині за 1850 р. про передачу та обмін між Галичиною та Росією біженцями, перебіжчиками та ін. особами (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2983); з київським генерал-губернатором за 1855 р. про видачу російській владі російських підданих, які перетнули австро-російський кордон (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 3394).

У фонді відклалися матеріали слідства за 1840 р. у справі управителя маєтку у м. Підволочиська, обвинуваченого в переховуванні польських біженців під фальшивими прізвищами і підробці для них документів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 1880). Доволі чисельний комплекс (10 справ) становлять документи за 1870–1914 рр. про перебування російських біженців на території Галичини (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 4072–4081). З 1908 р. відклалися обіжники Галицького намісництва про заходи боротьби з дезертирами у російській армії та встановлення нагляду за особами, які приїхали з Росії (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 826).

Одна справа стосується повернення Австрії дезертирів австрійської армії, кріпосних селян-втікачів та ін. австрійських підданих. Мова йде про листування Галицького губернаторства

з подільським губернатором та ін. інституціями з цього питання за 1829–1830 рр. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 1878).

Окрему підгрупу становлять документи, пов'язані з перебуванням у Галичині політичних діячів, активістів, емісарів та ін. підозрілих осіб з Російської імперії. Вона складається переважно з листування Галицького губернаторства з різними офіційними особами й інституціями, зокрема: президентом Надвірної поліції у Відні, подільським губернатором, окружними управліннями у Галичині та ін. інституціями за 1833 р. про встановлення ідентичності, розшук та нагляд за певними особами (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2028); київським військовим губернатором, окружними управліннями у Галичині та іншими інституціями за 1841 р. про розшук і нагляд за польськими політичними емігрантами (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2372); Надвірною канцелярією у Відні, київським генерал-губернатором, волинським та подільським губернаторами за 1843 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2407) та 1844 р. (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 2445) про встановлення відомостей про громадянство та національну приналежність певних осіб; київським генерал-губернатором та відділеннями прикордонної поліції за 1844 р. про розшук і затримання політичних емісарів (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 2980).

У фонді збереглося листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні, подільським губернатором, староствами у Галичині та ін. інституціями за 1885–1890 рр. про виконання договору з російським урядом про репатріацію і рух територією Галичини переміщених осіб (у справі є списки осіб, які підлягали репатріації з Росії в Австро-Угорщину та з Австро-Угорщини до Росії) (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 7. Спр. 4353).

Особливо вирізняються у цій групі два великі комплекси документів з початку ХХ ст. Перший комплекс, який складається з 27 справ, – це списки за 1909–1911 рр. російських підданих, виселених з Австро-Угорської монархії, із зазначенням їх анкетних даних (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 7283-7309). Другий комплекс, який налічує 44 справи, – це листування Галицького намісництва з Міністерством внутрішніх справ у Відні за 1910-1914 рр. про виселення російських підданих з Австро-Угорської монархії з додатком їх списків (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 7239-7282).

Нагляд та переслідування владою Галичини підданих Російської імперії, підозрюваних в діяльності проти австрійського уряду. Ця група документів є однією з найбільш чисельних. Складається з 75 справ, які, щоправда, охоплюють доволі короткий період часу перед початком Першої світової війни. До них належать: листування Галицького намісництва з командуванням австрійської армії і староствами у Галичині за 1910–1912 рр. про укладення списків вороже налаштованих до австрійського уряду австрійських і російських підданих, які проживали у Галичині (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 5894); списки за 1911 р. підданих іноземних держав, які проживали на території Краківського поліцейного округу, підозрюваних у діяльності проти австрійського уряду (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 4. Спр. 5966-5968); списки за 1911-1916 рр. арештованих російських підданих, які проживали на території староств Східної і Західної Галичини, обвинувачених у виступах проти австрійського уряду (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 5. Спр. 5895-5965).

Інтерновані емігранти з України. До цієї групи належать дві справи, датовані 1920–1921 рр. Вони включають листування генерального делегата для уряду Галичини з Президією Ради Міністрів, міністерствами військових справ, внутрішніх і закордонних справ у Варшаві про інтернування, роззброєння та звільнення емігрантів з України (ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 4974, 4975).

Висновки. Проаналізувавши комплекс документів Президіального відділу Галицького губернаторства (намісництва) можна зробити висновок про значну наукову цінність, яку вони становлять для вивчення історії Поділля наприкінці ХVІІІ – початку ХХ ст. На користь цієї тези переконливо промовляє не лише кількість виявлених документів із зазначеної проблематики, а й їх видове розмаїття, тематична різноплановість, змістове наповнення. Водночас застосована методика пошуку документів за архівними описами, вибір якої був продиктований величезною джерельною базою, залишає відкритим питання щодо адекватного розуміння змісту й інформаційної наповненості значної кількості архівних справ. Особливо це стосується справ із загальними, однотипними або недостатньо конкретизованими формулюваннями заголовків, зокрема щодо географії походження, побутування чи застосування документів. Відсутність у рамках пропонованого дослідження можливості проаналізувати вміст усіх таких документів змушує розглядати їх в категоріях потенційних джерел до історії подільського регіону залишаючи при цьому широке поле для продовження пошуків та подальшого їх вивчення.

Подяка. Висловлюю щиро вдячність усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Бутич, І. В., Стрельський, В. І. (відп. ред.) (1955). *Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином украинском советском социалистическом государстве: Справочник*. Львов: Издательство Львовского государственного университета, 180 с.
- Вішовата-Вальчак, К. (гол. ред.) (2018). *Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Анотований реєстр описів*. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 593 с.
- Гневишева, О., Єдлінська, У., Пельц, Д., Сварник, Г., Сварник, І., Франко, І. (Упорядн.) (2001). *Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Путівник*. Львів; Київ, 420 с.
- Єдлінська, У. Я., Мацюк, О. Я. (уклад.) (1990). *Галицьке намісництво (1772-1921): Архівно-бібліографічний фондний показчик*. Київ, 212 с.
- Рапапорт, Г. (1959). Упорядкування документальних матеріалів президіального відділу Галицького намісництва в ЦДІА УРСР у м. Львові. *Науково-інформаційний бюлетень*. 3, С. 3-11.
- ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів України, м. Львів
- Ślusarek, Krz. (red.) (2015-2016) *Gospodarka Galicji 1772–1867. Inwentarz materiałów historycznych z archiwów i bibliotek Polski, Austrii i Ukrainy* (w 5-ciu t.). Kraków

Rostyslav I. Melnyk

Lviv Polytechnic National University
PhD. (History), Senior Lecturer (Ukraine)

Sources on the History Of Podillia in the Documents of the Presidial Department of the Galician Vice-Regency (1772-1921): Source-Study Review

Abstract. *The purpose of the article is to identify and review the sources on the history of the Podillia in the documents of the Presidium Department of the fund of the Galician Governorate (vice-regency), which is kept in the Central Historical Archive of Ukraine in Lviv. The methodological basis of the study are general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-genetic, historical-comparative, historical-typological) methods, as well as the principles of historicism, objectivity and verification. The scientific novelty of the work is that the documentary materials of the Presidium Department of the Galician vice-regency were comprehensively analyzed in order to identify among them documents on the history of Podillia from the end of the 18th to the beginning of the 20th century. In addition, the thematic groups of these documents are outlined as well as the composition and content of the discovered archival files are considered. Conclusions. A lot of archival files related to Podillia are kept among the documents of the Presidium Department in the fund of the Galician vice-regency. They are of significant scientific value for the study of various aspects of the life of this region in general and its relations with Galicia in particular. These documents are notable for their diversity, multifaceted topics and information contents. At the same time among this complex of documents there are many archival files with very generalized headings that do not indicate any connection with Podillia. They can belong to this complex only on the basis of logical judgements and conclusions. Therefore they should be considered as potential sources on the history of Podillia, which may contain information about this region.*

Key words: *Podillia, Galicia, Austrian Empire, Austria-Hungary, Russian Empire, Galician vice-regency, Presidium Department, archival fund, archival documents.*

References:

- Butych, I. L., Strel'skyi, V. I. (Ed.). *Uchriezhdieniia Zapadnoi Ukrainy do vossoiedinieniia ieio v iedynom ukrainskom sovietkom sotsialistichieskom hosudarstwie: Spravochnik [Institutions of Western Ukraine before its reunification in the unified Ukrainian Soviet Socialist State: A Handbook]*. L'vov: Izdatielstvo Lvovskoho hosudarstviennoho univirsitieta, 180 p. [in Russian]
- Hnievysheva, O., Jedlins'ka, U., Pel'c, D., Svarnyk, H., Svarnyk, I., Franko, N. (Comps.). (2001). *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukainy, m. L'viv. Putivnyk [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. A Guidebook]*. L'viv; Kyiv, 420 p. [in Ukrainian]
- Jedlins'ka, U. Ja., Matsiuk, O. Ja. (Comps.) (1990) *Halytskie namisnytstvo (1772-1921): Arkhivno-bibliohrafichnyi fondovi pokazhchyk [Galician vice-regency (1772-1921): archival and bibliographic fund index]*. Kyiv, 212 p. [in Ukrainian]
- Rapaport, H. (1959). Uporiadkuvannia dokumental'nykh materialiv prezydial'noho viddilu Halytskoho namisnytstva v TsDIA URSR u m. L'vovi [Arrangement of documentary materials of the Presidial Department of the Galician vice-regency in the CSHA of the USSR in Lviv]. *Naukovo-informatziyni biuleten' – Scientific and Information Bulletin*, 3, 3-11. [in Ukrainian]

Ślusarek, Krz. (ed.) (2015-2016) *Hospodarka Halicii 1772–1867. Inventazh materialuv historychnykh z arkhivuv i bibliotek Pol'ski, Austrii i Ukrainy* [Economy of Galicia. 1772–1867. Inventory of historical materials from the archives of Poland, Austria and Ukraine] (Vols. 1–5). Kraków [in Polish]

TsDIAL – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukainy, m. L'viv [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv] [in Ukrainian]

Vishovata-Valchak, K. (Ed.) (2018). *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukainy, m. L'viv. Anotovanyi reiestr opysiv* [Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. Annotated register of descriptions]. Bialystok: Instytut badan' nad dziedzictwem kulturowym Europy, 593 p. [in Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 10.09.2022 р.

Статтю рекомендовано до друку 13.11.2022 р.